

Маматқұл Ҳазратқулов

ЧИРОҚ
ЎЧМАГАН КЕЧА

МАМАТҚУЛ ҲАЗРАТҚУЛОВ

ЧИРОҚ, ҲУЧМАГАН КЕЧА

Ҳикоялар, қиссалар

«ШАРҚ» НАШРИЕТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2002

Ҳазратқулов, Маматқул.

Чироқ учмаган кеча: Ҳикоялар, қиссалар. — Т.: «Шарқ», 2002. — 352 б.

Езувчи Маматқул Ҳазратқуловнинг ушбу китобига киритилган ҳикоя ва қиссаларида зиддият қўпинча зоҳирий эмас, ботиний бўлади. Қаҳрамонлар асосан бир-бири билан эмас, балки ўз-ўзи билан курашади. Бу курашлар замиридаги иозик ҳиссиётлар ҳар қандай киши қалбини ларзага солади.

Ҳурматли китобхон, мазкур ҳикоялар ва қиссалар қаҳрамонлари кечинмаларига сиз ҳам ошно бўласиз, деган умиддамиз.

ББК 84(5У)

Нафис туйғулар олами

«Уларнинг турмуш қурганига беш йил бўлди.

Шоҳида дарвоза тутқичини ушлаган ҳам эдики, эшик очилди. Ичкаридан эри Шоали кўринди. Шоҳиданинг юраги шиғиллаб кетди. Гўё эри бир нарсани сезиб қоладигандай, шоша-пиша рўмолчаси билан лабларини артди.

— Келдингми? — деди Шоали. — Буқани олиб киргани чиқаётган эдим.

«Бунча кечикдинг, деб минғиллайди энди». Лекин Шоали индамади, лоақал: «Нега кечикдинг?» деб бир оғиз сўрамади. Буқани етаклаб ичкарига кирди, индамай дарвозани беркитди. Шоҳида ҳам миқ этмай ҳовли туридаги уй томон юрди. «Ота-онам эшитмасин, деб индамади. Ҳозир уйга киргач, вайсайди,» — хаёлидан кечирди Шоҳида...»

Бу парча Маматқул Ҳазратқуловнинг «Аёл» ҳикоясидан олинди.

Аммо, буёғи Шоҳида уйлаганчалик бўлмайди. Яъни эри на қойийди, на танбеҳ беради, иа гина қилади, на қаттиқ гапирди. Ваҳоланки, Шоҳида шулардан бири-ни кутяпти. Ҳатто булардан баттарига ҳам тайёр. Чунки... Чунки у бугун... Узи мутлақо истамаган қолда бегона эркакка ўптириб қўйган...

Бўлган воқеа шу: шофёр йигит тасодифан юзага келган вазиятдан фойдаланиб, Шоҳидани ўпади. Шоҳида бунинг учун ўзи айбдордек, эридан нимадир кутади. Аммо эри ҳеч бўлмаганда: «Нега бунча кеч қолдинг?» ҳам демайди. Аёл туни бўйи изтироб чекиб чиқади.

Ҳикояга Фафур Фуломнинг: «Бизнинг хотинларга ҳаё фазилат...» деган сатри эпиграф қилиб олинган бўлиб, бу — қаҳрамоннинг руҳий ҳолатини янада кучайтиради, бинобарин, ҳикоянинг таъсирчанлигини, ундан чиқадиган хулоса кучини янада оширади.

Мана шу — нозиклик, қалб нозиклиги, туйғулар

нозиклиги Маматқулнинг кўпчилик қаҳрамонларига хос хислат. Унинг ижодида — қисса ва ҳикояларида ҳам, драматик асарларида ҳам зиддият кўпинча зоҳирий эмас, ботиний бўлади. Қаҳрамонлар асосан бир-бири билан эмас, ўз-ўзи билан курашади...

Маматқул кўпчилик сингари адабиётта журналистика орқали кириб келган. Бу йўл — журналистика орқали тушган йўлнинг иккита устунлиги бор. Биринчи устунлик — у ёзувчини ҳар доим сафарбарлик ҳолатида тутиб туради, яъни ишчан, меҳнатсевар бўлишга мажбур қилади. Иккинчи устунлик эса — у касб тақозоси билан ҳаётнинг турли кўчаларига кириб чиқади, гоҳида ақл бовар қилмайдиган вазият ва ҳодисалар билан ошна бўлади. Ёзувчи учун энг муҳими ҳам шу эмасми?

Маматқулнинг асарлари ҳам ана шундай, «турли кўчалар» маҳсули бўлгани учун сизни дастлаб қизиқарли мавзу билан банди қилиб олади-да, кейин ўзининг нозик, нафис туйғулар кўчасига олиб кириб кетади...

Маматқул Ҳазратқулов ўттиз беш йилнинг нариберисида адабиёт майдонида мана шу йўсинда меҳнат қилиб келаётган ёзувчи.

Меҳнат ҳеч қачон зое кетмайди, самарасиз бўлмайди. Маматқулнинг меҳнати самараси, менимча, унинг ўз китобхонига, ўз томошабинига (ҳа-ҳа, ажабланманг, унинг драматик асарлари жуда кўп театрларда, телевидениеда сахналаштирилган, бинобарин, томошабини ҳам беҳисоб) эга ёзувчи эканида аён намоён бўлиб турибди.

Маматқул бирпас тўхтаб, жиндай нафас ростлаб, босиб ўтган йўлига бирров назар ташлаб, шу пайтгача ёзган асарларидан саралаб, ҳукмингизга ҳавола қилишни лозим топибди, унинг оламига марҳамат қилгайсиз.

Мен сизнинг бу нафис туйғулар оламига саёҳатдан янада бойиб қайтишингизни тилайман.

Машраб Бобоев

ҲИКОЯЛАР

ДОВУЧЧА САРҒАЙИБДИ

Аксига олгандай ҳаво бугун роса қиздирди. Тепалиқда ётган моллар ҳам иссиқдан тумшугини ерга тираб, сукут сақлайди. Ариқлардаги сувгина офтобнинг тафтига парво қилмай, майин шилдирайди. Суфитурғайларнинг «виюв-виюв»ини ҳисобга олмаса, атроф жим-жит.

Улар ҳавонинг димлигидан ҳозиргина ҳаммомдан чиққан кишидек, терлаб-пишиб оҳиста одимлардилар. Қизнинг эғнида қора атлас кўйлак, бошида газетадан ясалган «соябон». Қуешнинг тафти унинг тула қоматини янада бушаштирган, юзлари тандирдан нон узаётгандек қизариб кетганди. Новча бўйли, озғинроқ йигит эса оқ нейлон кўйлагини дам-бадам елиб қўяр, хийлагина офир чамадонини у қўлидан бу қўлига олиб вазмин қадам ташларди.

— Келинг, шу ерда озгина дам олайлик, — деди Саъдулла. Улар шохлари тарвақайлаб кетган катта ўриқнинг соясига омонатгина ўтиришди. Феруза ариқнинг шишадай тиниқ сувига юз-қўлларини мириқиб ювди. Сўнгра йигитга қараб:

- Довуччаси бормикан, олмаймизми? — деди.
- Довуччаси борку-я, лекин...
- Нимаси лекин...

Йигит қаҳқаҳлаб кулди. Сал нарироқдаги уватга чиқди-да, ўрик шохларини эгиб, бир ҳовуч довучча олди. Ферузага узатаркан:

— Бир нарса эсимга тушиб кетди, — деди. Қиз унга «нима эсингизга тушди», дегандек маъноли қаради. Саъдулла Ферузанинг яқинига келиб ўтирди-ю, эсига тушган ҳикоясини бошлади.

Мана шу ўрик шивил ҳосил қиларди. Устида туршак бўлиб қолса қоларди-ю, аммо тагига битта ҳам тушмасди. Қантак ўрик шунақа бўлади ўзи. Ўтган-кетган унинг тагида соялаб, мевасидан еб кетишарди. Ҳеч ким эғалик қилмасди.

Қишлоғимизга Мирсалим деган бир киши кўчиб келди. Ўзи ҳам, хотини ҳам кексаман, деб ҳеч қаерда ишламади. Бола-чақаси кўп, майли, қийналмасин, деб манави боғни унга бериб қўйишди. У киши боғнинг атрофини тиканли сим билан ўраб олди. Девордан та-шқарида қолган дарахтларнинг остига ит боғлади. Унинг устига кечаси билан тинмайди, бақириб, ҳайҳайлаб, милтиқ отиб чиқади. Баъзилар унинг уddaбурунлигига қойил қолишса, кўплар «нокас, қурумсоқ экан», дейишди...

Бир куни, довучча эндигина сарғая бошлаган пайт эди, тўртга-бешта бола шу ўриқдан ўғирламоқчи бўлиб келдик. Бахтимизга ит ҳам йўқ экан. Ким билади дейсиз, шу куни бўшалиб кетганми ё бошқа жойга боғланганми. Мен дарахтга чиқдим, довучча уза бошладим. Бир маҳал кимнингдир сўкинган овози эшитилди:

— Ҳой аблаҳ, туш деяпман, туш!

Муңдоқ қарасам, Мирсалим ака югуриб келяпти. Болалар алақачон жуфтакни ростлаб қолишибди. Мен дарахтдан тушгунимча чопиб келиб, ушлаб олди. Чаккамга тарсаки туширди.

— Э, падарингга лаънат сендақа безорини. Довучча еган тишингни уриб синдирайми? Катта холангдан қолганми, тепасига чиқиб қоқасан? Э, довучча емай...

Мен кўзимдан дув-дув ёш тўкиб, жим турардим. Кап-катта кишининг уялмай-нетмай ўғли тенги болани шунақа ҳақорат қилишидан ғазабим келарди. Бу ҳам майли-я, бир куни кўпчиликнинг ичида отамга шикоят қилиб қолса бўладими. Довучча эмас, молхонасидаги сигирини ўғирлаб кетгандай гапиради-я.

— Э, қанақа одамсиз ўзи? Болага ҳам шунақа тарбия берадими? Бунингиз фирт ўғри бўлиб кетибди-ку. Бола бошидан, дегани шу-да. Она сути оғзидан кетмай туриб қилган ишини қаранг-а.

— Саъдулла нима гуноҳ қилди, Мирсалимбой, ё арпангизни хом ўрдими? — деди отам ниҳоят сабри чидмай.

— Э, э қизиқ экансиз-ку! Анави куни десангиз, беш-олтита болани эргаштириб бориб, ўригимизни қоқяпти. Арпани хом ўрди нима-ю, ўрикни хом қоқди нима?! Дуппа-дуруст одамнинг гапини қаранг-а... Яна эрта-индин ўғлини ўқишга юборармиш, инженер

қилармиш. У ерда ҳам бировнинг бир нарсасини ўғир-ласа, орқасига тепки еб қайтиб келади. У ерни шаҳар дейдилар. Шаҳарининг қанақа бўлишини биламиз.

Ер ёрилмади-ю, ерга кирмадим. Отам бечора ҳам уялганидан ерга қадалиб қолди. Чоллар «қўйинг-э, нима кераги бор бу гапларни бола-да», деб Мирсалим акани базўр тинчитишди. Бўлмаса, билмадим, яна қанча сай-рарди. Унинг гаплари роса алам қилди. Ҳаммаданам ўрикнинг тагига битта кетмон урмай туриб «ўригимиз», деб керилиши жуда алам қилди...

— Биров келяпти, — деди Феруза унинг гапини бўлиб, улардан анча нарида велосипед минган бир киши келарди.

— Феруза, довуччани бекитинг, ўша киши, — деди Саъдулла ҳазил аралаш. Ҳаял ўтмай бояги велосипед-ли киши етиб келди. Ростдан ҳам Мирсалим ака эди. У Саъдуллани кўриб, велосипедини тўхтатди.

— Э, ассалому алайкум! Бормисиз, Саъдуллавоё? Жуда камнамозисиз? — У Саъдуллани кучоқлаб олди. — Бу дейман, инженер бўлиб, бизни эсдан чиқариб юборганга ўхшайсиз-а... Бу киши келинпошшамилар? Ҳа, тузук, тузук. Бахтли бўлинглар, — деб юзига фотиҳа тортди.

— Сизни унутиб бўладими, Мирсалим ака. Ҳозир ҳам Ферузахон билан сизи эслаб ўтирувдик. Ҳизрни йўқласак бўларкан.

— Ўзимиз ҳам Ҳизрдан қолишмаймиз, акаси. Ишон-масангиз, қаранг, изимдан ўт кўкариб қоляпти, — деди йўл ёқасидаги майсаларга ишора қилиб. Унинг юзлари ҳали яхши пишмаган помидордай рангпар эди.

— Нега индамай ўтирибсиз? Келинпошшага довуч-ча олиб бермайсизми?

Саъдулла: «Олишга сиздан кўрқяпман», деб ҳазил қилмоқчи бўлди-ю, яна индамай қўя қолди.

— Олиб бераман. Ҳозиргина келдик ўзи... Бу йил ҳосил камроқми? Айтгандай, ҳозир ҳам ўзингиз қара-япсизми бу боққа?

Ёшлардек ҳазиллашиб турган Мирсалим ака чўл ҳавосидек бирдан ўзгарди-қолди. Қошлари ўртасида уюр пайдо бўлди. Бир дам сукут сақлади-да, кейин оҳиста гапирди:

— Э, нимасини сўрайсиз, Саъдуллавоё. Анча бўлди боғни мендан олишганига... Токларни яхши чопмаган-мишман, узумни нукул бозорга чиқариб сотармишман.

Тавба, узум меники бўлса, ўрик меники бўлса, нима қилсам қиламан-да. Ток чопишга жон қатта дейсиз бизда. Унинг устига бола-чақа, беш-тўрт сўм дегандай, шунақа қилиб тирикчилик қилмасак бўладими ахир? — У Саъдулла билан Ферузадан жавоб кутиб турарди. Аммо улардан садо чиқмади. Мирсалим ака велосипедга минаркан, пўнғиллади. — Одамларга ҳам тушуниб бўлмайди... Ҳай, майли... Омон бўлинглар.

Мирсалим ака узоқлашгач, улар бир-бирларига маъноли қараб қўйишди. Сўнгра Саъдулла:

— Боғ атрофидаги «девор»нинг йўқлигига ҳайрон бўлувдим-а, гап бу ёқда экан-да, — деди ўйчан.

Феруза этагига яширган довуччани оларкан:

— Мана шу довуччадай сарғая бошлабди бечора чол, — деб жилмайди. Қилмиш-қидирмиш экан-да.

Саъдулла Ферузанинг гапиданми ёки довуччани ростдан ҳам яширганиданми, кулиб юборди.

1970 й

ШУЪЛА

Осмонни қоп-қора булут қоплаган. Ўқтин-ўқтин эсаётган шамол заҳ ҳидини олиб келади. Бир йўналишда юрувчи такси бекатидаги турнақатор одамларнинг юзида бетоқатлик, гашилик зоҳир.

Одил оғирлигини у оёғидан бу оёғига ташлаб, йўлга термулади. Ҳадеганда машина келавермади. Ҳар ким ўзича гўдранади. Бу орада ёмғир томчилади. Ипга тизилган балиқдай саф тортиб турган йўловчилар вимирлаб қолишди. Бетоқатроқлари ўзини тангадек-тангадек барг ёзган дарахт тагига олди. Ёмғир аста-секин зўрайди. Ҳаш-паш дегунча енгилроқ кийинганларнинг усти жиққа ҳўл бўлди.

Ҳали у қадар қоронғи бўлмаса ҳам чироқларини ёқиб олган қизил машина ёмғирли асфальтни шариллатиб келди-да, кескин тормоз бериб тўхтади. Навбатда турганлар машинага ёпирилиб кирдилар. Бундай пайтда одамлар марҳаматли бўлиб кетарканми, қисилиб-қисилиб ўтириб бир-бирига жой бера бошлади. Аммо чайир қўлларига томирлари бўртиб турган ёшгина ҳайдовчи йўловчиларнинг бу марҳаматига йўл қўймади:

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi <https://kitobxon.com/oz/asar/351> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси <https://kitobxon.com/uz/asar/351> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/351>